

Népek művészete, népek kölcsönhatása

Tenger, nyáréjszaka, sejtelmes távoli partok és fények, holdezüstje, a ciprusok, pálmák rögött lítóztatós árnyak, mindez, mint valami tündérpark, az ezeregyéjszaka megelevenedett mesevilága, s a tündérpark közepén a fényárban úszó elvarázsolt kastélyból különös zene, különös hangok áradtak a fűszeres, mámorosító éjszakába.

Ilyen külsőségek között folytak a jugoszláv népi táncok ünnepi játéka) Abbáziában, párhuzamosan a néprajzkutatók nemzetközi szövetségének kongresszusával. Csak természetes, hogy e varázslatos külsőségek között a színek, dal-
lamok és a daltlító vagy zsonglító, vérpezsdítő ütemek megfosztották a figyelő, fürkésző szemlélőket tudományos józanságtól, noha a kongresszusra csak a tánc és zene tudósai jöttek össze, olyanok, akik tudományos alapon ismerték mind-
ezeket a hatóelemeket és ha mégsem tudtak szabadulni hatása, bűvös varázslata alól, ez onnan van, hogy a játékokon igazi népi megnyilatkozás tárlt a nézők elé. Mert, ezúttal először, az ünnepi játékokra nem azok vonultak fel, akik külön színpadi célra, szereplésre tanulták be ezeket a táncokat és dalokat, hanem azok, akik még őrzik hagyományaikát, részben koruknál fogva, részben elzártáguk és elszigeteltségük révén, s kevésbé vannak alávetve az általános tánc kultusz be-
folyásának, hatásának. Több mint egy éven át tudósok jártak az elrejtett hegy-
vidéki falvakat, elszigetelt népcsoportokat, ténccos és mulató alkalmakat szerte az országban és összegyűjtötték a legérdekesebb, legjellegzetesebb táncokat, éne-
keket eredeti művelőikkel együtt. S őket magukat hozták el az ünnepi játékokra mind a hat köztársaságból.

1.

Magyar népi énekek és táncok nem szerepeltek az ünnepi játékokon, mert ezúttal csak a tudományosan kivizsgált délszláv népdalokat és táncokat szemléltették. S ha én mégis magyar szemszögéből figyeltem a népi játékokat, ez nemcsak természetes, hanem a kongresszus tárgyából is adódott, hiszen azért ültek össze, hogy a délkelet európai és a közkeleti népek kölcsönhatását tanulmányozzák. Ezzel a megjelöléssel elhatárolták ugyan tárgyukat, de volt előadás, amely a keleti és nyugati népek épo-
szainak közös elemeit tárta fel, más előadás a közkeleti és középkeleti népek zenéjének és táncainak ma is eleven, teremtő és termékenyítő köl-
csönhatásáról szólt, egy előadás pedig a távolkeleti — kínai és indiai — és a közkeleti s délkelet európai hangszerek rokonságát tisztázta, sőt egy bengáliai költő a maga keletpakisztáni népének falusi lakodalmas szokásairól beszélt (és meglepetten ismertem rá néhány olyan jelenségre, amelyet a mi magyar falusi lakodalmas szokásaink között is fellelhetünk).

A magyar táncok és népdalok jellegzetessége, hogy nincsenek rokoni kapcsolatai az európai népek táncával és népzenejével, e táncok a legke-
vésbé állnak külső befolyás alatt és eredetiben őrzik ősi jellegzetessé-
geiket, amit egyéb történelmi adatok mellett maga nyelvünk is bizonyít azzal, hogy táncszavaink gyökere az ősszavak közé tartozik (lép, rop, szök, tomb, top). A zenei kölcsönhatás tekintetében még kevésbé találunk külső befolyást. Noha egy Bartók-Kuhács levélváltásból ma már tudjuk, hogy Bartók könyvében politikai erőszaknak engedve tagadta meg a

vend hatást a horvát-magyar érintkezési terület dalaiban, és bár Kodály Zoltán A magyar népi zenében csak cseremiszt rokonságot firtat, s kizár minden közvetlen befolyást a környező népek részéről, de ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az egész délszláv-magyar érintkezési terület anyagát — mindezek ellenére bizonyos, hogy általában az egyetemes magyar népzene gyakorolt némi hatást a környező népekre, de maga alig vett át dallamokat, elemeket pedig egyáltalán nem.

Annál meglepőbb tehát, hogy mégis igen élénk rokoni kapcsolatok fedezhetők fel nem magukban a dallamokban és táncmozdulatokban, hanem a táncdal, dallal kapcsolatos népszokásokban. Szerbia mélyéből, Leszkovác környékéről jött egy csoport a maga Koledár szertartási táncával. A kolomppal felszerelt erdei manók az ördögöt jelképezik, a tánc középpontjában álló leány női ruhába öltöztetett legény, s négy koledár énekes és a dudás kíséretében január első napjaiban járják a házakat, szerencsét, termékenységet, bőséget, áldást kívánnak, karddal bérteválják meg a gazdát és kolomppal úzik ki a rosszat, a gonoszt a házból, végül kimentik a leányt az ördög karmaiból. Csodálatos és kifürkészhetetlen, hogy hogyan kerültek ezek az alakoskodási formák erre a zárt vidékre, ahol Bizánc uralma, a keleti egyház terjeszkedése és a török hódoltság kizárta a katolikus egyház befolyását. Mégis az alakokban felismerhetők a misztériumjátékok alakjai, akik álruhát öltöttek, amikor III. Ince pápa kiűzte az egyházból a nagyrészt ősi pogány szokásokból egyházivá tett misztériumjátékokat és alakjaik álruhát öltöttek, hogy az egyházi átok ne sújthassa őket. (A középkori család: bábok csupán, nem emberek.) Világi szokás lett belőle, de megtartotta egyházi alkalmakhoz kötött jellegét és ez a leszkováckörnyéki szokás a pravoszláv kalendárium (koleda) szerint ugyanúgy karácsony előtt, tehát a téli megpihenés előtt dívik, ahogyan Szabadkán, a homokvidéken és Vajdaságban másutt is, néhol ebben az időben járnak a betlehemesek álöltözetükben. Az idegen befolyás a leszkováckörnyéki szokásban még szembeötlőbb; ha figyelembe vesszük, hogy verseik végén minduntalan a koleda (naptár) szó ismétlődik, mint valami refrén, s szerencsekívánásaik az újévköszöntés lényegét tartalmazzák a gonosz kiűzésével együtt. A játékban tehát egyesül az egyházi szertartási játék és az újévköszöntés, s valószínűleg az utóbbiból ered az, hogy táncdal kötik össze a játékot. Viszik magukkal a bőség, a termékenység jelképeit is egy tányéron, s persze ajándékot kapnak a meglátogatott gazdától. Elemeiben semmi köze az ősi primitív táncokhoz, tisztára a középkori szokások jelentkeznek bennük.

Hasonló rokonjelenségek bukkannak elő a crnogorai lakodalmas szokásokban, ugyanúgy három szakaszra oszlanak, mint például Kupuzsinán a leánykérővel, a lányos ház elbocsátási szertartásaival és a legény házának befogadó játékaival, de a közös vonás valószínűleg onnan ered, hogy a legény házához visznek munkaerőt, hiszen ez teremti meg a lakodalmas szokások hármasság tagozódását a macedon népszokásokban is. A szlovén falvakban ebből már csak a leánybúcsúztató táncok maradtak meg, jelölve annak, hogy a más gazdasági körülmények és életfeltételek más szokásokat alakítottak ki. Csak hogy nem lehet egyszerűen arra következtetni, hogy az elszigetelt magyar falvakban és a leszkováckörnyéki faluban, vagy Crnagora alig három évtizede igazán a világfolyamatba kapcsolódó hegyekben az azonos életkörülmények teremtettek közös elemekből összetevődött szokásokat. Van bennük néhány ősi közös vonás is, bár különben teljesen elfogadható Jasim Uddin bengáliai költő magyarázata, hogy a lakodalmas szokások azért maradnak meg legtovább

és legszigorúbb egységükben, mert a falu kényszeríti a lakodalmasokat erre: a falu jól akar lakni, ki akarja használni az alkalmat, hogy sokat ehessék és nagyot mulathasson. Móricz Zsigmond ugyanezt figyelte meg a somogy megyei kis falvakban.

Bár kétségtelen, hogy mindebben az azonos gazdasági alap a közös alapelem, ez váltja ki az azonos körülményeket és szokásokat, de a szokások formaságaiban is jelentkezik egy rokoni vonás, amiből egészen távoli hatásokra, kölcsönhatásokra lehet következtetni.

Ezek a kölcsönhatások bennünket, vajdasági magyarokat különösen érdekelnek. Hol kezdődnek, melyek a ható elemeik, miben nyilvánulnak meg és fellelhetők-e máris a nyomaik sajátos együttélésünkben? Befolyásolható folyamat alatt állunk-e, vagy csak a gazdasági alapokat befolyásolhatjuk tudatosan? Kell-e külső, tudatos behatás, vagy maga a folyamat eléggé egészséges? Megannyi tisztázásra váró kérdés, a népművészet olyan kérdései, amelyek egyébként is tisztázatlanok még a népművészet fiatal tudományában.

2.

A népek életszépítő, művészi megnyilatkozásai sehol és soha nem viselik magukon az egyéni jelleget, sem a művészetek — költészet, zene, festészet, alakító és előadóművészet — külön sajátosságait, mint a tudatosan alkotó művészet. A tudatosított művészetben valamennyi művészet határozott önállóságra törekszik és csak az előadóművészetekben jelentkeznek összesítő, átfogó, egyesítő jelenségek. A nép művészetében a dalok együtt születnek a szöveggel és a táncok összeforrnak a zenével, mindehhez pedig a külsőséget maga a falu, s viselete adja meg, hogy szinte elválaszthatatlanul összetartozik valamennyi. A tudatos egyéni művészi alkotásban jelentkeznek a művészetek külön törvényei. A nemzeti sajátosság csak akkor és olyan mértékben ütközik ki belőlük, amikor és amennyire a művész a maga népi elemeihez fonódik alkotásaival. A nép viszont magától adódóan, önmagából adja sajátosságait és ezzel a művészi megnyilatkozás születése pillanatában sajátosan annak a népnek a megnyilatkozása, amelyből keletkezett. Csak annak a népnek a sajátja lehet, s ha eljut más népekhez, megőrzi eredetének jellegzetességeit.

A kölcsönhatások tehát nem abban jelentkeznek, hogy dalokat és táncokat kölcsönöznek egymásnak a népek, hanem elsősorban szokásokat és formákat. Itt-ott persze egész dalok is átmennek, vagy tiszta táncelemeket is átvesznek. Kodály az Alföldön egy helyen rábukkant egy falura, ahol szlovák aratóktól eredeti szlovák szöveggel eltanulták a dalokat és énekelték őket anélkül, hogy egy szót is értettek volna belőlük. Nálunk Kupuszinán 1947-ben lakodalmakkor a rezesbanda, amelynek tagjai nem hivatásos zenészek, csak zenélő földművesek, a Tri tenkiszját játszotta csárdásnak. Német, sőt francia eredetű dalok is lehettek magyar alakzatban, de nyomban felismerhetők ugyanúgy, ahogyan a hajdútáncban a délszláv fegyveres táncokra ismerhetünk. Viszont a bunyevác Momácskó kóló (legénytánc) csak lépéseiben szláv és persze zenéjében, a méltóság-teljes tartás, a legény kiállása a két leány között, sőt az öltözék is világosan magyar eredetű. A lányok ruházata, amely még ma is a drótozott szoknya előtti tiszta krinolint őrzi, csak a szoknya rövidülésével és a derék vállával öltött magyaros alakot, a legény ruházata azonban már teljesen a magyar gazdalegény öltözéke, kivéve a csizmát ékesítő csörgőket. Ez — a korábbi felfogásoktól eltérőleg — nem a sarkantyú utánza-

tából ered, hiszen a divat keletkezésekor csak nemes ember viselhetett sarkantyút. Onnan ered, hogy csak a gazdálégyenyek maradhettek otthon a tizenhatévi katonáskodásból, mert arannyal megválthatták magukat. Ezért jutott két leány is egy legényre, ezért páváskodhatott a legény: a lányok között és ezért rakta fel páváskodásához külső jelnek előbb a dukátokat, utóbb a rézkarikát. Ugyanaz a fitogtatása az aranyaknak, ahogyan egykor a bunyevác lányok kötelezően a nyakukban viselték a dukátokat és a vasárnapi sétán le lehetett olvasni, hogy melyik lány hány dukátot visz hozományba. A bánáti dupljjai táncosok egyéni, magát fitogtatása, duhajkodása ugyan a határörvidék gránátosainak táncát őrizte meg, s főként szláv elemekből alakult, lépései a szláv keresztlépéseket változtatják, de ütemében, beosztásában, testtartásban a csürdöngölőre vall, a botugrásban nem a kanásztáncba átvett fegyveres táncok, hanem a csikóstånc ugrását utánozza, a korsóval, a fejen járt tánc pedig a verbunkósnak egy másutt már csaknem végleg kipusztult jelene. A sokác táncokban ugyanúgy, mint a bunyevác Tandrcsakban a csárdásalemek a szembeszökők és a szlovéniai Murántúl szláv táncainak kísérohanszerei között megjelenik a cimbalom is, bár ezt a hangszert egyébként kizárólag magyar cigányzenekarok őrizték meg. Ezzel szemben maga a csárdás úgy, ahogyan 1840. táján szalonképes polgári és főúri tánc lett, nem hatolt vissza a nép közé, noha tisztára népi elemekből szerkesztették; csak ott táncolják falusiak, ahol az eredeti népi jellegzetesség kiveszőben van. Másutt a népi táncok különféle helyi, vagy vidékhez fűződő neveket viselnek. a csárdás maga nem szerepel közöttük. Ez arra vall, hogy a városi elem korábban sokkal kevésbé tudott visszahatni a falusi tömegre, s éppen úgy idegen maradt, beolvadás és beolvadás nélküli, mint bármely más idegen elem. Magától értetődik azonban, hogy az iparosodás előrehaladásával az eredeti hagyományok elvesznek és helyükbe új, az iparosodással járó városi elemek kerülnek.

Ezek a futólagos példaként említett jelenségek nem tárják fel teljesen azt, hogy milyen mélyre hatolhatnak a kölcsönhatások, sem azt, hogy melyik nép hat erősebben a másikra. Általában feltételezték, hogy a magasabb műveltségi fokon álló nép erősebb befolyást gyakorol a kevésbé művelt népre. Ez bizonyos vonatkozásokban, életformákban, egészségügyi jelenségekben helytálló lehet, a művészet azonban olyan terület, ahol az ilyen szabályok megbuknak. A magyar városi műnóták csak a nép ajkához idomítottan, leegyszerűsített alakban hatolhattak, mélyebbre a falvakba, különben megmaradtak a kocsmák körül, ahol az úrmajmolók énekelgették a »úri nótát«. A százhetven év előtt idetelepített németek és elzásziak sokkal fejlettebb vidékről jöttek, de a terület művészetére Vajdaságban egyáltalán semmi hatást sem gyakoroltak, sőt egy-két átvett daluk magyar nyelven is megőrizte idegen formáját — főként a gyerekdalokban terjedtek el — és még ott is felülkerekedett a magyar, vagy szláv dal, szöveggel együtt, ahol a németek egyébként erős hatást gyakoroltak az életformákra. Sőt, a hatások annyira megfoghatatlanok és ellenőrizhetetlenek, hogy egyáltalán nem lehet szabályt lelni rájuk. E tekintetben kirívó jelenség az, hogy a baranyai sokác dalok a magyar népdalformákat nem délszláv elemekkel szőtték át, hanem ugyanúgy idomították a maguk szájaizére, ahogyan a szlovákok és ha pusztán a zenét figyeljük, sem ritmusban, sem hangsúlyban, sem egyéb dinamikai elemében nem különböztethetők meg a sokác-magyar dalok a szlovák-magyar daloktól. Hogy ez az észak-szláv elem honnan ered a délszláv sokácoknál, arra alaposabb és behatóbb vizsgálat kellene. A módosító esz-

közök azonban teljesen azonosak és teljesen kialakultak, noha a nem magyar alapelemű formákban a sokác zene tisztán őrzi a délszláv dallamkört

Téves volna természetesen az is, ha a magyar dallamvilágban különbségeket fedeznénk fel, s ugyanakkor figyelmen kívül hagynók, hogy a délszláv dallamkör sem zárt és teljesen egységes (hogy a szlovének alpesi jellegéről ne is beszéljünk). Van bizonyos egységes alapelem, egységes alapidallam, amely nagyjából mindenütt fellelhető. Különösen megellelhető mindenütt a szláv skála és a szláv verselés, a dallamoknak bizonyos egyöntetű díszítése és a versek megelevenítő képeinek közös vonása. Erre azonban maguk a tudományos kutatók egészen más magyarázatot találtak, s nem a népi közösségből vezetik le. A népi közösségből ered a verselés képeinek szoros rokonsága és a cifrázások megannyi rokonvonása. De a dallamok egyöntetűségét tulajdonképpen a nagyjából azonos hangszerek teremtették meg. Ezeket a hangszereket a mohamedán világ hozta el, így juthattak el ide az indiai dobok, dudák és pengető hangszerek különféle fajtái. Minthogy népi művészek vették át, természetesen a maguk vidékének fáiból, húranyagából, bőrfajtájából készítették, magukhoz idomították. De e hangszereknek megvan a sajátos hangtávlatuk, zengésük és ezzel mintegy megszabják azt is, hogy milyen dallamok zengenek legszebben, milyen ütemek érzékeltethetők legtisztábban rajtuk. Ezzel azonban természetesen a verselést, formáit, ütemét is korlátozzák. A török Európába hatolásával egyidőben és a török hódoltság alatt a törökök arab énekesei viszik és hozzák a felvett, nekik megtetsző vers- és dalformákat, terjesztik a hangszereket. Táncot nemigen terjesztettek, mert maga a török népi tánc elemeiben nagyon szegényes, megnyilatkozásaiban önállótlán és a sokkal gazdagabb délszláv megnyilatkozásokra alig, a még gazdagabb magyar megnyilatkozásokra egyáltalán nem tudott hatni. Az egységesen terjedő hangszerek azonban egységes dallamszínezést teremtettek az egész délszláv vidéken. Nyilvánvaló azonban, hogy ebben az egységben minden egyes népcsoport a maga sajátosságai-val ékesítette, vagy azok szerint egyszerűsítette ezt a dallamkört, megteremtette benne a maga dalait, táncait, verseit, a maga egész sajátos művészetét és ebben azután nem mentesült az egyéb hatások alól sem.

Ezek a hatások azonban kimutathatóan mindig a formákra, megnyilatkozásokra érvényesek, majdnem sohasem a tartalomra. Azért a dalmátoknál természetesen a tarantella elemei is felismerhetők, ahogyan a gazdagabb, szárnyalóbb, színesebb dallamvezetés is olasz hatásra vall, a macedonoknál egy másfajta színesebb, gazdagabb dallamvezetés jelentkezik. Viszont az isztriai szigetv zárt egységben élő népek tizenhárom évszázadon át minden olasz és osztrák hatás ellenére szinte teljesen változatlanul megőrizték az ősi dallamokat és a ma már számukra is alig érthető ősi szövegeket. Körülményeik zárt belső életre kényszerítették őket, s nemcsak nem vesztek bele a katolikus tengerbe, bár maguk is katolikusok, hanem tisztábban megőrizték ősi művészetüket, mint a crnagorai és hercegovinai hegyi falvak népe.

A legvilágosabban a dalmát népen figyelhető meg, hogy érintkezésében a nagyvilággal, mennyire ki van téve formai hatásoknak, befolyásoknak. Már maga az öltözék is sokhelyütt erre vall. Egyik hajós valahonnan messzi útról különösen szép kendőt hozott, a többi irigykedő asszony is ilyet követelt, ilyet hozatott és a kendő divattá vált, idegenes rajza, díszítése, omlása, ránca meghonosodott; népviselet lett belőle. Más hajós Hollandiában járhatott, ott rekedt talán télen át holland parasztkok

körében, holland táncot tanult. Hazatérve már eljárta, persze az otthoni zenére, a faluban megtetszett és évszázadokon át megőrizték, népi táncukként mutatták be, s csak a táncok szakértői fedezték fel benne a holland elemeket.

Ma a falu még az iparosítástól függetlenül is mind erősebb külső befolyás, valóságos ostrom alatt áll. A rádió terjedése rengeteg új elemet visz a falu életébe. Elkerülhetetlen a hatás, megannyi idegen elem kerül a népművészetbe, a nép életszépítő megnyilatkozásaiba, átalakul az öltözék, átformálódik az élet maga s szinte ellenőrizhetetlen, hogy akiben megvan a dalos, táncos kedv, milyen új dallamok befolyása alá kerül. Egyetlen nép művészete sem marad érintetlen és csak az a kérdés, hogy milyen erős a nép művészi ösztöne, sajátos átalakító képessége, mennyire tudja a maga dallamköréhez, versformáihoz, táncleépéseibe és mozdulataihoz idomítani az új elemeket. Ameddig ez az átalakító ösztön erős, addig minden idegen hatás beleolvad az eddigi világba. Valószínű, hogy zenében, táncban ez még hosszantartó lesz valamennyi népcsoportnál. A dalszöveg, a népköltészet azonban sokkal erősebb kísértésnek van kitéve, tudatosabb szándékok is gyakran kerülnek bele. A népköltészet az az ösztönös megnyilatkozás, amelyben leghamarabb érezhetőkké válhatnak a kölcsönhatások, márcsak azért is, mert valamennyi együttélő nép számára közös új fogalmak, új érdeklődési körök keletkeztek.

3.

Ellentétben a népművészet többi ágával, a népköltészet gyors változásoknak, megújulásoknak, erős befolyásoknak van kitéve. Ahol a szavak világos érthetőségéről van szó, nagyjából ugyan még készségesen énekelik a legérthetetlenebb szöveget is, de hamarosan értelmet keresnek, módosításokat végeznek, a régiés szavakat kicserélik és gyakran az egész szöveget átváltoztatják. Megvan még az a gyermekeknél is könnyen, gyakran megfigyelhető jelenség, hogy érthetetlen szavakat énekelgetnek, de az értelem felülkerekedik az ösztönösségen, s ahogyan a paraszt gyakran hallott idegen, vagy nehezen felfogható magyar szavakat a maga — számára — érthető nyelvére alakítja át, a dalszövegben is csak a duhajkodó kedv tombolásáig tart ki az érthetetlen mellett, azután már keresi és megtalálja a megoldást, hogy érthető nyelven énekeljen. Ez a jelenség nemcsak idegen szavakra, idegen fogalmakra áll, sokkal inkább a régiés, használatból kikopó szavakra, ahogyan az élő eleven nyelv átalakul. Ha azután a módosítás nem teljesen egyezik a dallammal, a daltam is módosításon esik keresztül.

A népköltészetnek ezek a megnyilatkozásai mindenkor szorosan összefüggnek a dallamokkal és ezért nem is beszélhetünk önálló költeményekről. A dal és szöveg együtt születik, együtt él és a szöveg csak akkor kezd önálló életet élni, amikor a dal idegen vidékre jut és a dallam elvesz, elkallódik, feledésbe megy. Népköltemény dallam nélkül nem született és amit eddig dallam nélkül találtak, azon minden kimutatható, hogy ütemében eredetileg dallamhoz, dalhoz idomult. Ez vonatkozik a balladákra is, bár éppen ebben a műfajban találták a legtöbb dallam nélküli szöveget. A gyűjtők megfigyelték, hogy ezeket a balladákat is egy különös, éneklő, a szokott beszédhangtól eltérő hangon mondják el. A dallam nélkül lelt más szövegek közül a lakodalmas szokások rigmusai a leggyakoribbak, de ezeknek üteme annyira szigorú, végrímeik annyira

csengők, hogy bizonyos monoton dallamosságot teremtenek éneklés nélkül is. Nagyon valószínű, hogy — mint a legtöbb más népi területen — a magyar népköltészetben is eredetileg dallam kísérte ezeket a szövegeket is.

Tulajdonképpen éppen ez az összetartozás az, ami a szöveget megóvja az erősebb befolyásoktól, úgyhogy a szöveg többnyire csak módosul, csak szavak cserélődnek ki benne az élő, eleven nyelv igényei szerint, de a szöveg tartalmában, formában, ütemben alig-alig változik. Ha tehát feltehető is, hogy az értelem új fogalmakat igyekszik belevinni a szövegbe, a túlkapaszkodástól megóvja a dallam, az ütem. Egyben pedig ez a konzerváló anyag a kölcsönhatásokkal szemben is. A népköltészet nem vehet át korlátlanul idegen fogalmakat, új gondolatokat, új tárgykoröket, mert köti a dallam, az ütem, köti tehát a maga sajátos népi anyaga, megnyilatkozási formája. Innen van az, hogy a kölcsönhatásokban a szöveg éppen olyan sokára és éppen olyan alapos átalakítás után nyer honoságot, mint a dallam, hogy a táncról ne is beszéljünk. Körülbelül ugyanaz a kötöttség észlelhető ebben, mint az öltözékben, építkezésben, díszítésekben és ékítésekben. A megszokottól csak kényszerítő körülmények hatása alatt térnek el, köti őket a megszokott táj, kötik őket a megszokott színek és formák, cirádák, nem alakíthatják át felszabadultan, önkényesen egyiket sem, a falu szépérzékében kötöttek ezek a formák és merényletnek számítanak az eltérések. Ez lényegében mégcsak nem is tekinthető maradiságnak, legfeljebb az öltözékben, amelynek eredeti formáiért roppant áldozatokat is hoznak. De a rajzokat, építési formákat, díszítéseket és ékítményeket illetőleg kialakult szépérzékéről, kialakult ízléséről van szó, s nem a hagyományhoz ragaszkodnak, nem az újítástól félnek, hanem a szépérzéküket bántják az eltérések. Ez semmiesetre sem azonos azzal a macedon szokással, hogy az Amerikát járt macedonok, amikor visszavándorolnak keservesen összekuporgatott dollárjaikkal, mielőtt hazaindulnak, kiveretik ép fogaikat és aranyfogakat rakatnak helyükre, mert különben otthon kicsúfolnák és nem hinnék el, hogy nem a nyomor elől menekült haza. A dollár nem bizonyíték, csak a szájjában látható arany fog. A népművészi érzékében nem ez a maradiság kerekedik felül, hanem az, hogy igazán szépnek csak a megszokott szöveget érzi és tartja.

Mint hogy a nyelv élő, eleven, állandóan új fogalmakkal gyarapodik és könnyedén hagy el régieket, ez a maradiság ismeretlen a népköltészetben, a dalszövegekben, s itt nem is a szépérzék az, ami megakadályozza a gyors szövegátalakításokat, hanem csak az, hogy az új fogalmak sokkal lassabban hatolnak le abba a mélységbe, ahonnan a népművészi megnyilatkozása feltör, mint amilyen gyorsan az értelemben gyökeret vernek. Az új fogalmakat pedig nemcsak gazdasági, politikai átalakulások hozzák, hanem az együttélő népek kölcsönösségéből is eredhetnek és erednek. A legtöbbször azonban formák nélkül veszik át a tartalmat és így a dalszövegeknek is csak a tartalma jut át a másik népterületre, formája ritkán. Ez a leglényegesebb különbség a népköltészet és a népzene kölcsönhatása között. A zenében, táncban, öltözékben, építési formában, díszítésekben rendszerint formai elemek jutnak át és hatnak, a költészetben a tartalom könnyebben terjed, a forma nagyon-nagyon ritkán és nehezen. Nagy átalakulások persze így is előfordulhatnak. A tiroli népi játékokról kimutatták, hogy eredeti tartalmuk szerint az egész középkoron át misztérium-játékok voltak, a reneszánsz és a barokk csak apró formai alakításokat végzett rajtuk, s a rokokó idején egyszerre

pásztorjátékká alakultak anélkül, hogy bármi történelmileg kimutatható okát, vagy magyarázatát lennék.

Ezek azonban ritkább jelenségek. Sokkal gyakoribb ennél az, hogy a tartalom meghonosodik a másik nyelvterületen, újszerű szerelmi dallá válik; amellet megannyi ballada található, amelynek tartalma kimutathatóan idegen époszból ered, vagy fordítva, a ballada tartalmának elbeszélője elfelejtette az eredeti tömörséget, hosszan, szélesen meséli el a tartalmat és éposszá alakítja át. A két jelenség közül az utóbbi ma is könnyen megfigyelhető Boszniában, Hercegovinában és Crnagorában, ahol az époszköltészet ma is eleven, él és idegen elemekkel szövi át a ténylegesen megtörtént hőstörténeteket. Formailag — különösen Crnagorában és Hercegovinában — semmit sem változtak az époszok. Guszla, esetleg valamilyen pengető hangszer kíséretében az öreg elbeszélő ugyanazt a dallamot énekli, vagy érzékelteti, miközben egészen új szöveget, új mesét mond el, s mert a dallam változatlan, az új vers gyorsan köztudatba megy. Dallam sokkal ritkábban újul meg ezen a vidéken, ahol egy-egy dallamnak ellenőrizhetetlenül sok szövege van. Ha mégis módosul, rendszerint csak már kialakult dallamnak ad új formát és az époszt kísérő dallamot viszi át más verselési formára, esetleg balladához használja fel és lényegesebb eltérés nem a más versfajta folytán, hanem a más kísérőhangszer természetéből következik be.

A népköltészetnek ez az eleve ség, gyors hatóereje majdnem kizárólag csak azon a vidéken maradt meg, ahova az iparosítás még a legkevésbé hatolt el, s a falvakat alig érintette. Itt annyira eleven — amiben egyéb körülményeken kívül az évszázados dallam fenntartása is segíti — hogy nemcsak a felszabadító háború hőstetteit énekli meg, hanem már a tájékoztatóirodás harcának is vannak népdalai. Ellenőrzésképpen, tudományos szempontból kutatták ezeknek az új hazafias daloknak a szerzőit, de bár csak alig elmúlt évekről van szó, a szerző nincs meg; valószínűleg nincs is egy szerző, hanem valaki felbuzdulásában új szövegbe kezdett, az továbbment és fokozatosan kialakult kerek egészé.

Másutt már nem ennyire élő, teremtő erejű a népköltészet, új versek alig-alig születnek. A vajdasági magyarság körében pedig úgyszólván évtizedek óta megszakadt a népköltészet folyamata, noha ezen a csak későn és akkor sem teljesen kivizsgált területen a népdalok példátlanul gazdag kincsestára volt. Szó sem lehet olyan ütemű iparosításról, amely miatt a nép jellege átalakul és a népköltészet megszakad. Eddig pedig csak ott figyelték meg, hogy végeszakad a népköltészetnek, a népdalok — új termésének, ahol az iparosítás előrehaladott. Belgiumban például, ahol minden faluban gyárak vannak és a teljesen gépesített földművelésnek csak egészen alárendelt szerepe van, évtizedek óta nincs még módosítás sem a népdalokban; az új daloknak szerzőjük, a versíróknak megnevezett költőjük van, tudnak arról, hogy ki a szerző és nem nyúlnak hozzá a kész műhöz, nem idomítják szájukize, kedvük, kedvtelésük szerint. Franciaországban Provencebán és Bretagneben azonban még ének a népdalok, vagy legalábbis a készen kapott dalokat módosítják, átalakítják. Ez utóbbi vidékek termelési rendszere közelebb áll a vajdasági falvakéhoz, amelyekben ugyan már itt is, ott is van gyár, nagymalom, villanytelep, iparosság, de a többség még mindig a földhöz fűződik. Mégis, Vajdaság általában, és különösen a magyarság, elvesztette daltermő képességét.

A magyarság körében a gazdag kincsestár onnan keletkezett, hogy a lakosság a török hódoltság vége felé és után, s különösen a múlt szá-

zadban települt ide messze magyar vidékekről. Magával hozta vidékének dalait, népének hódító képességét és összeolvasztotta a különféle dalokat. Stílusban meglehetősen egységes irányzat alakult ki. Sokáig állandó érintkezésben is volt más területekkel és az első világháború alatt még új dalok is keletkeztek.

Zene nélküli költemények nem maradtak, s a lakodalmas szokások, a rigmusok között megannyi a már kalendáriumokból betanult vers; nincs is meg az a zenei üteme, ami a rigmus elengedhetetlen kelléke, s végrímei sem olyan csattogók, élesek, tiszták, mint az eredeti rigmusokban. Valószínű, hogy a költészet, a versek ömlésének elapadása akasztotta meg azután a dalok keletkezésének folyamatát is. A kölcsönhatások ettől kezdve már csak formai jelenségek magukban a dalok verseiben is. Új tartalmat nem adtak a daloknak, a régieknek sem. (Ezt természetesen még nem tekinthetjük végleges ítéletnek, mert a dalkincsek alapos felkutatása még hátra van.)

Bizonyos azonban, hogy a művészetek kölcsönhatása nem jut eléggé kifejezésre egyszerűen azért, mert a nép művészi érzéke már nem termelőképes.

4.

Ami kölcsönhatás a népművészetekben a Vajdaságban együttélő népek körében volt, az korábbi keletű és a későbbi eredetű főként az előadás módjában, a dalok, szövegek megszólaltatásában, a táncok kísérőmozdulataiban fedezhető fel. A táncban itt-ott, természetesen nem rendszeresen még, csak pusztán egyéni kedvtelésből, kör alakul ki a csárdához, s a kört fűzészerűen megbontják, hogy rövid átvezetés után újra bezárják. Ez a megbontás és vezetés kólószerű. Keresztlépések is fellelhetők és különösen erős szláv hatás, hogy egyik-másik táncban megszűnt az egyhelyben táncolás (amiről valamikor azt jegyezték fel idegen megfigyelők, hogy lyukat vájnak ki, ahol táncolnak). A dalok előadásában, az énekelgetésben is mind gyakoribbak az olyan duhaj, kedvtöltő felkiáltások, amelyek eredetileg nem kísérték ezeket a dalokat és megnyilatkozásokban szláv jellegűek. A verselésben ez a hatás — minthogy a népköltészet nem önálló — nem válhatott érezhetővé, de annál erősebben érezhető magában a kiejtésben, a magyar beszédben és egészen természetes, hogy ahol egész vidékek hangzói átalakultak, a verselés, a szövegmondás is ellágyult, ami azután a végrimekre, helyenként pedig az ütemre is hatással van, hiszen a zártabb, rövidebb hangzók jelentkezése ott, ahol azelőtt hosszabb hangzó volt, megváltoztatja a versek ütemét. Szembeszökő, hogy a megszállás négy éve nemcsak nem állította meg ezt a folyamatot — az itt élő magyarság népművészeti elkülönülését az egyetemes magyarságtól — hanem bizonyos tekintetben még meg is gyorsította. Kodály már három évtizeddel ezelőtt megfigyelte a legelnyomottabb népréteg, a kunyhólakok szerepét a népművészet életbentartásához. Ez a réteg utóbb döntő szerephez jutott vajdasági életünkben, a falu átalakításában és egészen természetes, hogy mivel már előzőleg szorosabban egybeforrt a hasonlóan kunyhólakó más népekkel, szerephez jutásakor meggyorsította a vajdasági magyarság különfejlődésének folyamatát. Ez a kölcsönhatás azután egyéb okoknál fogva is mind erősebbé vált politikai téren, de a népművészetben ilyen gyorsan alig néhány év alatt még nem érvényesülhetett.

Persze a magyar népművészet hatása sem maradt el az itt élő szláv tömegek népművészete terén. A szláv néprajzkutatók megfigyeléseikben feljegyezték: »Vajdaság egyhelyben táncolást mutat, a tánc derűs, élénk mozgással kísért. Bácskában a férfitánc tüzes, a lányoknál melegség és gyengédség érezhető.« »Noha Vajdaság... sík vidék, végtelen térséggel, a kóló ott nem szélesedik ki, hanem a táncosok tömörülnek. Ez valószínűleg onnan ered, hogy azelőtt a házaknál, kis területen táncoltak.« Azután: »A bácskaiak hévvel táncolnak, élénken díszítik az alap tánclépéseket. A bácskai lányok meleg mozdulatokkal, de szerényen szökdécselnek, s rezegnek.« (Ljubica és Danica Jankovics.)

A megfigyelők nem bocsátkoztak a kölcsönhatások vizsgálatába. A tömörülést politikai mozzanatokra vezeték vissza, arra következtetnek, hogy az osztrák-magyar elnyomatás idején tudat alatt érezték, hogy tömörülniök kell. Persze nem erről van szó, amiről a szabadkai bunyevác Prélók tágas tánctere nyomban meggyőzhette volna a kutatókat, s a zárt egységekben élő szerbség táncának heve meg egyenesen rációfól erre a megállapításra. A tömörülésben a kölcsönhatás, a vajdasági magyar táncok csoportosulása nyilvánul meg, ami egészen természetes is. Vajdaság nemcsak a magyarságot alakította és alakítja vajdaságivá, hanem valamennyi itt élő népet, tehát a szlávokat is. A népművészetek megnyilatkozásaiban ugyan gyakran felfedezhetők még atavisztikus hagyományok is, hátmég tudatalatti érzések, de sokkal kézenfekvőbb a tudatalattiak feltevésénél az, hogy a kölcsönhatások érvényesültek, hiszen nyilván ebből ered az is, hogy a bácskaiak például feljegyzésre érdemes különleges hévvel táncolnak. Ha ezzel összevetjük a magyar táncmódor nemzetközi értékeléseit, mindenütt arra bukkanunk, hogy a magyarok különleges hévvel, gazdag mozdulatdíszítéssel táncolnak. Hogyne lett volna ez hatással azokra a népekre, amelyekkel ennyire szorosan együtt él a magyarságnak egy olyan része, amely gazdag daltermelő volt és amelynek népművészeti megnyilatkozásaiban olyan teli kincsestára volt.

Határozottan megfigyelhető a vajdasági szláv dallamdíszítésben is a formai kölcsönhatás, s legfeljebb azért nem szembeszökő ma már, mert a tudatos alkotóművészet a multszázad második felében tudatosan és szándékosan nagyon sok magyar formai elemet vitt a dalok díszítésébe és még többet a költészetbe, sőt a költészet tartalmába is. Az együttélés, közös életmegnyilatkozások elkerülhetetlen hatással voltak a vajdasági szlávok népművészetére is, és az, hogy a szlávok alkotóit, költőit, zeneszerzőit többnyire ismerik, a magyar népdalok szerzői pedig névtelenek maradtak, nem a szerbek elnyomottságának tudatalatti érzésére vall, hanem arra, hogy a daltermelő, költői erejű magyar népréteg még elnyomottabb volt a magyar uralom alatt is, hiszen nem politikai, hanem elsősorban osztályelnyomatás alatt állott. Magyarán, nyomorgott, s a felbuzdulásokat, mélyből feltörő érzéseket akár csak szerelmi dalok alakjában kifejező daloknak el kellett tűnnie, hogy tetten ne érhessek; egyben pedig el kellett vesznie azért is, mert nagyon primitív közösségben élt. (Persze nem azt mondom, hogy a szerbség nem élt elnyomatásban, csaknem egységes elnyomatásban; a szerb nagygazda épp olyan kevéssé »tömörült« tudatalatti érzéseknél fogva a bunyevác béressel, vagy budárral, mint ahogyan a magyar úr sem tartott közösséget a második háború előtti években a nincstelen zsellér magyarral.)

A népművészeti kölcsönhatások egyelőre csak nehezen tettenérhető jelenségekben mutatkoznak. De bizonyos, hogy a kölcsönhatás nagyon

erős. Ha elapadt is az új művészeti termelés, a meglévő még mindig nagyon bőséges — bár az iparosítás folyamatával egyre inkább kivesző — készlet kölcsönös hatása jellegzetesen vajdasági népművészetet, élet-
szépítő megnyilatkozásokat alakít ki. Ennek nyomai egészen világosan megfigyelhetők voltak az abbáziai ünnepi játékokon, ahol alkalom nyílt arra, hogy a vajdasági szlávok táncait, énekeit összehasonlítsuk az ország más vidékeinek táncaival és dalaival. S lehet, hogy ebben az egyre teljesebb egybeforrási folyamatban, ami Vajdaságban végbemegy, az életformák megváltozásával végleg elapad a népművészet termelő, teremtő hatása, de annál határozottabb hatással lesz a tudatos alkotó művészetre. A jelek szerint ez egyre inkább, egyre határozottabban átfogó, összesítő vajdasági jellegűvé válik, s benne a most kiforró vajdasági közösség nyilatkozik meg.